

ԱՐՁԱԳԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԸՄԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԴՈՒՐՍ ԵՒ ԳԱԼԻՍ ԿԻՒՐԱԿԵ ՕՐԵՐԸ

Տարեկան բաժանորդագրինն է հիմա րուրի: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է «ԱՐՁԱԳԱՅԻՆ» խմբագրատանը և Կենտրոնական Գրավաճառանոցում: Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ. Редакция „Арцаганкъ“.

Աւանձին Համարները 10 Կ.

Յայտարարութիւնների բառին 2 Կ.

«ԱՐՁԱԳԱՅԻՆ»-ԻՆ

կարելի է ստորագրուել 6 ամսով, ներկայ յուլիսի 1-ից մինչև յունվարի 1-ը 1887 թ. 6 ամսուայ բաժանորդագրինն է 3 րուրի:

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

Խորհրդածութիւններ Նոր-Նախիջևանի և Բեսարաբիոյ Հայոց թեմական Հոգևոր դպրանոցի կանոնադրութեան տութիւն:—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Կանոնք եկեղեցական ծխական ուսումնարանաց Հայոց: Ս. Եջմիածնի ձեռնարանի վարչութեան ծանուցումը: Լազ. ձեռնարանում աւարտողները:—Ֆէ-ԼիէՏՅՈՆ: Խաղափուշ:—ՋԱՆԱՋԱՆ ԼՈՒՐԵՒ:

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻ ԵՒ ԲԵՍԱՐԱԲԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԱԿԱՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԴՊՐԱՆՈՑԻ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒ:

Անտարակոյս, երբ մի Հաստատութիւն ունի իւր կանոնադրութիւնն ու ծրագիրը, նորա գործիչները պիտի աշխատեն լցուցանել ծրագրի ու կանոնադրութեան պահանջները և նոցա Համապատասխան ընթացք տալ իրանց գործերին: Բայց երբ կանոնադրութիւնը անփորձ ու անհմուտ ձեռքով լինի խմբագրուած, երբ նա թերութիւններով լի լինի, այն ժամանակ ամեն մի փոփոխութիւն չէ կարելի իսկոյն և եթ շեղումն Համարել և լրագիրների մէջ անողոք յարձակուել վարչութեան վերայ և, դատապարտելով նորան, գոչել. «ի խաչ Հան զգա, ի խաչ Հան զդա»: Իսկ եթե Նոր-Նախիջևանի յարգելի Հայ Հասարակութիւնը ճշգրիտ ըմբռնելով է դատապարտում վարչութեան անդամներին նոցա սխալ ընթացքի Համար, այն ժամանակ չենք կարող ընդհանրապէս չհամակրել այդ իրաւացի բողոքներին, որ պարզ ցոյց է տալիս, թէ նա, Հասարակութիւնը, մեռելալին անշարժութեան մէջ չէ, այլ արթուն Հսկողութիւն է պահպանում, որպէս զի վայելի իւր աշ-

խտութեան, նուիրատուութեան քաղցր արգասիքը՝ Որքան երջանիկ կըլինինք, եթէ մեր ենթագրութիւնը ենթագրութիւն դուրս չգայ, այլ—իրականութիւն, այսինքն՝ այդպիսի մի շարժումն, արթուն ու խելացի Հսկողութիւն լինի յիշեալ Հասարակութեան մէջ:—Խօսելով այդ կանոնադրութեան մասին գլխաւորապէս, ես երբէք նպատակ չունիմ կուսակից Հանգիստնալ այս կամ այն կողմի, սորա կամ նորա պաշտպանը Հանգիստնալ, —ես թույլ եմ տալիս ինձ յայտնել իմ խորհրդածութիւնները, անկասկած, իմ անհատական Հայեացքները: Ի նրկատ կ'առնուին նոքա, թէ ոչ—այդ ես չգիտեմ, բայց որ իմ խորհրդածութիւններս մտմուլի միջոցով վստահանում եմ յայտնել, ես ուրիշ նպատակ չունեմ, եթէ ոչ հրաւիրել գործին առաւել տեղեակ ու Հասկացող անձինքների ուշադրութիւնը ի նպատակ Հասարակական գործի: Որքան բախտաւոր կըլինէի, եթէ յօդուածիս նա մանաւանդ մի քանի կէտերը ուշադրութեան արժանանային և ենթարկուէին աշակուրջ քննադատութեան:

Կարոցական գործը քննադատութեան առարկայ չիլնելը անպայման լաւ է, մինչև անգամ անհրաժեշտ. նա կարեւորագոյն Հարցերից մէկը լինելով, պիտի արժանանայ ոչ միայն այն մարդկանց ուշադրութեան, որոնք անկեղծ սիրով սիրում են իրանց Հայրենիքը, մտածում են նորա բարեկեցութեան, գալոց սերնդի վերայ, որպէս զի վերջինս առոյգ և ուժեղ, բարոյական ու երջանիկ լինի, այլ գլխաւորապէս թանգ պիտի լինի մասնագէտների աջակցութիւնը. սոքա պիտի առաջնորդ և ուղեցոյց Հանգիստնան այդ գործում: Իւրաքանչիւր ազգ, որ փոքր ի շատէ զգացել է այդ գործի կարեւորութիւնը, անխոնջ աշխատում է, ճիղն է թափում մշակել և կատարելութեան Հասցնել այդ սուրբ գործը: Եւրոպան, այն Հին ու լուսաւորուած Եւրոպան, ուր դպրոցական խնդիրը վաղուց արդէն վճռուած պիտի Համարուէր, նա ևս տարուբերվում է այդ խնդրի վերաբերմամբ, որովհետև մի անգամ մկրատելով ու ձևելով չէ կարելի

բաւականանալ. ամենքի համար դա պիտանի չի լինիլ:

1874 թուականից մինչև օրս հայ պարբերական թերթերի մէջ եղել են հետեւեալ չորս մասնագիտական — մանկավարժութեան վերաբերեալ — հրատարակութիւնները. «Դպրոց», «Մանկավարժական թերթ», «Վարժարան», «Մանկավարժանոց»: Թողնելով մի պատեհ ժամի դոցա գործունէութեան մասին հաշիւ տալը, ես կը կամենայի հարցնել. դոցանից ո՞րը ծառայեց իւր նպատակին, ո՞րն արդարացրեց իւր կոչումը: Նւ եթէ, համեմատելով դոցա, կամենայինք որոշել, թէ որն առաւել ծառայեց այդ վեհ դպրոցական գործին, ես իմ ձայնը կը տամ «Մանկավարժական թերթի» համար. իսկ թէ ինչու, — գորա մասին այժմ խօսելը անպատշաճ եմ համարում: Նոքա չկարողացան իրագործել իրանց նպատակը, արգարացնել իրանց կոչումը, որովհետեւ սխալ սկզբունքների վերայ յենուած էին գործում: Ոչ մէկը նոցանից չը նուիրեց իւր ոյժը մեր սեպհական դպրոցների ժամանակակից դրութիւնը, կացութիւնը ուսումնասիրելու, ոչ մէկը չենթարկեց մեր դպրոցական գործերը պարտ ու պատշաճ քննութեան և ցոյց չտուեց այն ճանապարհը, որով մեզ պարտ էր ընթանալ: Բաւական էին համարում եւրոպական գիտութիւնները տեղափոխել մեր երկիրը՝ օտար լեզուից վերածելով հայկականին, առանց ենթադրելու, որ տեղական պայմաններն էլ իրանցն են պահանջում: Հայերիս մէջ դեռ խոշոր ապացոյց է, մի բանի լաւութիւն ու վատութիւնը որոշելու համար եւրոպային դիմելը. ինչ որ այնտեղ տարածուած է, ուրեմն լաւ է, մենք էլ անենք. ինչ որ չէ տարածուած — պէտք չէ, վատ է: Այս հայեացքը գին ունի թեթեւամիտ և ծոյլ մարդկանց համար, իսկ փոքր ինչ մտածողի համար նա ոչ միայն համոզեցուցիչ չէ, այլ և իսպառ նըշանակութիւն չունի:

Եւրոպայում կան գեղեցիկ հիմնարկութիւններ, գեղեցիկ բաներ, սովորութիւններ և այլն, բայց դոցա հետ էլ կան շատ վատ բաներ. գեղեցիկների թուումն էլ կան այնպիսիները, որոնք, թէև իրանց տեղում շատ լաւ են, ուրիշ երկիր տեղափոխելու անպէտք են, արմատ չեն ձգել, կամ թէ կարելի էլ լինի տեղափոխել, այսինքն նոյնը և մեր մէջ անել, այն ժամանակ պէտք է մանրամասնօրէն ուսումնասիրել պարագաները, կարևոր ուշադրութիւն դարձնել տեղական պայմանների վերայ, որ գործը հաստատութիւն ստանայ: Բայց ամսոս որ մեր մասնագիտական թերթերը այս ուղղութիւնը ձեռքից բաց չէին թողնում: Նոքա կարծում էին, թէ գործին մեծ զարկ տուած կըլինին, հայ գիւղացի ուսուցչին շատ զարգացրած կըլինին, եթէ կարողանան նորան եւրոպական մանկավարժների, հոգեբանների գրութիւնների գլխաւոր սկզբունքները, նոցա հայեացքները բացատրել, առանց մտաբերելու, որ գիւղական ուսուցիչը չի կարգաւ այդ գրութիւնները, եթէ կարգաւ էլ, ոչինչ օգուտ չէ ստանալու: Եղան արդեօք այդ թերթերում քննադատութիւն-

ներ դպրոցական գրադարանի գրքերի, աշակերտական ընթերցանութեան գրքերի, նոյն իսկ ձեռագիրների, դասագրքերի մասին: Աշխատեցին նոքա մշակել, տուին նոքա մեզ մի ընդհանուր ծրագիր գէթ ծխական ուսումնարանի համար, տուին մի ուղղութիւն մեր դպրոցական գործին: Որպէս զի չասեն, թէ շատ խիստ եմ կամ ուրանում եմ նոցա արածը, տուած օգուտը, ես կը պատասխանեմ, որ «շատ քիչ են արել» բուն դպրոցական գործի համար:

Դպրոցը իւր յատկութեամբ պատկանում է այն հիմնարկութիւններին, որոնց բնաւորութիւնը և բարգաւաճումը մեծ կապ ունի ժողովրդի պատմութեան ու ոգու հետ: Այս իսկ պատճառով շատ սխալ է այն ենթադրութիւնը, թէ դպրոցների ուղղութիւնը, բնաւորութիւնը ամենայն տեղ մի և նոյն կարող է լինել: Այդպէս խորհողները պարզ ապացուցանում են, որ շատ քիչ հասկացողութիւն ունին — ունեցածն էլ սխալ է — մարդկային ոգու բնաւորութեան մասին, հերքում են պատմութեան ազդեցութիւնը, որ ունենում է նա ժողովրդի սգու վերայ, չեն ընդունում և չեն կամենում իմանալ, որ իւրաքանչիւր ազգ ունի իւր յատկութիւնները, իւր բնական հանճարը, ոգեկան առանձնայատկութիւնները, որոնցով նա զանազանվում է ուրիշ ազգերից:

Մի և նոյնը կարելի է տեսնել այն Եւրոպայում, որից մենք ուզում ենք օրինակ առնել:

Ֆրանսիայի, Անգլիայի, Զուիցերլանդի և Գերմանիայի ուսումնարանները երբէք միմեանց նման չեն: Իւրաքանչիւր երկրի ուսումնարանները կրում են զուտ ազգային բնաւորութեան և պատմութեան հետքեր: Նոքա զանազանվում են միմեանցից թէ վարչութիւններով ու ծրագիրներով, թէ դասատուութեան եղանակով ու կարգ ու կանոններով: Իսկ մենք անպատշաճ ուզում ենք կամ մէկին անբողջապէս հետեւել, կամ ամեն մէկից մի մի բան օրինակել, մինչդեռ նոցա, եւրոպական ազգերի, դպրոցական գործի արդի վիճակը ունի իւր պատմական անցեալը, նա ծնունդ է երկար տարիների անխոնջ աշխատանքի, որոնց համար երկար խորհրդածութիւններ են եղել, նշանաւոր մարդիկ իրանց ժամանակն են զոհել և խելքը գործ դրել:

Ձենք կարող ուրանալ, որ մեզանում ևս դպրոցական գործի, կրթութեան համար իրանց խելքը մաշողներ կան, — դոցա օրգանն է «Աղբիւր» ամսագիրը՝ երախաների ու դաստիարակների համար: Թողնելով մանուկների ընթերցանութեան բաժինը, ես լուրջեմ չեմ անցնիլ միւսը, դաստիարակների բաժինը: Յայտնի է, որ յարգելի խմբագրութիւնը այդ մասը առանձին է հրատարակում և տարին մի քանի անգամ — չորսից ոչ աւելի, ուրեմն երեք ամիսը մի անգամ: Երեք ամիսը մի պատկառելի միջոց է, եթէ ոչ մի քանի, գէթ մի ամփոփ յօդուած գրելու դաստիարակների համար: Բայց ինչ ենք ստանում երեք ամսից յետոյ. 1—1½ տպա-

գրական թերթ, որի մի երկու երեսը նուիրուած է մանկավարժական յօդուածի, մի երկու երեսը խառն լուրերի, պատասխանների, իսկ մեծ մասը — յայտարարութիւնների: Խեղճ դաստիարակներ, որոնք յայտարարութիւններով պիտի զարգանան: Այսու ամենայնիւ «Աղբիւրի» իւրաքանչիւր համարի առաջին երեսի վերայ կը կարգանք. «Երախաների և դաստիարակների համար»: Եւ գիտութեան ու լուսաւորութեան և տգէտ ամբոխի մէջտեղ կանգնած այդ միջնորդները, որոնք կամենում են թարգման հանգիստանալով, պատուել ամբոխի խաւարասիրութեան քողը, ոչ ամբոխին են հասկանում, ոչ էլ գիտութիւնը, որովհետեւ իրանց դիրքը չեն բռնել:

Ես խնդրում եմ յարգելի ընթերցողի համբերութիւնն ու ներողամտութիւնը, որ հեռանում եմ, ըստ երևոյթին, բուն խնդրից. բայց ես գրում եմ, մի մոռանաք, իմ խորհրդածութիւնները մի թեմական դպրանոցի կանոնադրութեան առթիւ և ես թոյլ կը տամ ինձ այդպիսի շեղումներ:

Ես յաճախակի լսել եմ, թէ դպրոցական գործը մեզանում շատ յառաջ է գնում, համարեալ թէ հրակայական քայլերով է ընթանում: Բայց ես իսկապէս չը կարողացայ իմանալ, թէ այդ յառաջադիմութիւնը ինչու է կայանում, — շատ կիսակործան դպրոցներ ունենալով, թէ ճշմարիտ ու խելացի սկզբունքների մէջ, որով յառաջ է տարվում այդ գործը: Միթէ հաւատանք, որ մեր դպրոցները, քաղաքակրթութեան ասպարէզը մտնելու այդ դռները, մեզ համար պատրաստում են բանիմաց քաղաքացիներ, ապագայ գործիչներ, ընտիր հոգևորականներ, կրթուած ուսուցիչներ, գէթ ծխական ուսումնարանների համար: Ես հակամէտ եմ այս սնոտի հաւանականութեան և տրամադիր չեմ մեր դպրոցների յառաջադիմութիւնը գտնել կիսակործան դպրոցների բազմութիւնում: Մեզ բոլորիս խաբում է այն, որ մենք ունինք ծխական դպրոցներ, թեմական դպրոցներ և վերջապէս ճեմարան: Այո, ունինք այժմ ճեմարան, որին անհամբերութեամբ սպասում էինք և տեսանք: Ստացանք արդեօք այդ ճեմարանից այն ակնկալութիւնները, որ մենք սպասում էինք, այն ճեմարանից, որի համար ազգը չէր խնայում իւր լուման, վստահ լինելով, որ մօտ ապագայում կըստանայ հոգեկան միջիթարութեան ու բարոյական կրթութեան քարոզիչներ: Դա ուշադրութեան արժանի է և զանցառութեամբ չենք անցնիլ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Հաւան գտեալ ընդ կանոնադրութիւն եւ ընդ ծրագիրն վասն ծխական երկնոյի միդասեան եւ երկրասեան դպրոցաց Հայոց՝ հաստատեմք ի վերայ իսկականին ստորագրեալ է

ՄԱԿԱՐ

ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Կ Ա Ն Ո Ն Ք

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԾԽԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԱՅ ՀԱՅՈՑ

1. Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանք Հայոց կարգեալ են առ եկեղեցեօք և վանօրէիւք ի տալ մանկանց երկուց սեռից քաղաքաց և գիւղօրէից զսկզբնական կրթութիւն և զուսումն կարևորագոյն գիտելեաց:

2. Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանք բացեալ լինին հրամանաւ Վեհափառ Հայրապետի Ազգիս և կառաւարին ընդ ձեռն թեմական Առաջնորդաց հրահանգաւ, սահմանելով ի Նորին Վեհափառութենէ:

3. Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանք բաժանին յերկուս կարգս՝ միդասեան և երկդասեան:

4. Ժամանակ ուսման աշակերտաց և աշակերտուհեաց սահմանի՝ վասն առաջնոյ կարգին՝ ոչ պակաս քան զերիս ամս, իսկ վասն երկրորդին՝ ամս հինգ:

5. Եկեղեցի, որ սղութեամբ արդեանցն անձեռնհաս լիցի պահել զառանձինն Ուսումնարան, ըստ կարգադրութեան Առաջնորդի կարէ օժանդակել պահպանութեան ալլում Ուսումնարանի:

6. Միմեանց մերձաւոր գիւղօրայք, գումարելով ի մի գեկեղեցական և զժողովրդական գումարս իւրեանց, կարեն պահել զմի կենտրոնական Ուսումնարան, զորոյ գտեղին ընտրեսցէ Առաջնորդն:

7. Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանք տղայոց և օրիորդաց պարտին լինել ամենայն ուրեք որիշք ի միմեանց ըստ ամենայն պարագայից, թէպէտ և երկօրին ևս գտանիցին ի նմին գաւթի եկեղեցւոյ:

8. Ամենայն Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարան պարտի ունել զինիք ըստ որոշեալ ձևոյ (օրինակ թ. 1):

9. Առաջնորդք վիճակաց ի խնդրել ի Վեհափառ Հայրապետէն զիրաւունս բանալոյ զԵկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանս պարտին յայտնել Նորին Սրբութեան թէ՛ յորում տեղւոյ և որպիսի ուսումնարան կամիցին բանալ և որով արդեամբ պահպանեսցի այն:

10. Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանք պահպանին ըստ կարգադրութեան Առաջնորդաց՝ եկեղեցական տրդեամբք, թոշակօք աշակերտաց և կամաւոր նուիրանօք ժողովրդեան:

11. Առաջնորդք տան հրաման առնուլ զմասն ինչ յեկեղեցական արդեանց՝ սահմանելով զայն ըստ չափու արդեանց եկեղեցւոյն և ժողովուրդն օրինաւոր խոստմամբ յանձն առնուլ լրացուցանել զգումարն, որ պիտոյ իցէ ի պահպանութիւն Ուսումնարանին:

12. Առաջնորդք փոյթ կալցին զի Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանք պահպանեսցին անխափան, իսկ եթէ գիպեսցին պատճառք արգելառիթք պահպանութեան միոյ իրիք յՈւսումնարանաց, նոքա՝ լետ զամենայն հնարս իգործ դնելոյ առ ի զառաջս առնուլ փակմանն, փակեն զայնպիսին և անյապաղ յայտնեն Վեհափառ Կաթողիկոսին, ցուցանելով զմանրամասն հանգամանս գործոցն:

13. Առաջնորդք առաջի առնեն զհոգաբարձուս ի Հաստատութիւն Վեհափառ Կաթողիկոսի:

14. Առաջնորդք զկարգմանէ և զարձակմանէ ուսուցչաց և վարժուհեաց յայտնեն անյապաղ Վեհափառ Կաթողիկոսին:

15. Առաջնորդք զգաւաւական ծխական ուսումնարանս կառավարեն ընդ ձեռն Յաջորդաց, իսկ ուր չիցեն յաջորդք՝ ընդ ձեռն գործակալ քահանայից:

16. Թեմակալ Առաջնորդք յաւարտ ուսումնական տարւոյ զամենայն տեղեկագիրս վերաբերեալս Համօրէն ուսումնարաց վիճակին մատուցանեն Վեհափառ Հայրապետին:

17. Իւրաքանչիւր Ուսումնարան ունի Հոգաբարձուս, թիւ որոց ի քաղաքս որոշի ի Թեմակալ Առաջնորդաց, ըստ հանգամանաց տեղւոյն, իսկ ի գիւղօրայս թիւ Հոգաբարձուաց պարտի լինել երեք, յորոց մինն է տեղական քահանայն, ըստ որոշման Առաջնորդի, միւսն է երեսփոխան եկեղեցւոյն և երրորդն ընտրի ի հասարակութենէ գեղջն եռամեայ ժամանակաւ:

18. Յաւարտ ուսումնական տարւոյ Հոգաբարձուք մատուցանեն Առաջնորդաց ընդ ձեռն յաջորդաց կամ գործակալաց զտարեկան հաշիւս մտից և ծախուց, ևս և զընդարձակ գրաւոր տեղեկութիւն զընթացից և զյառաջադիմութենէ Ուսումնարանին, զոր պատրաստելոց է Տեսուչն կամ աւագ ուսուցիչն, յաւելլով առ այն զկարեւոր վիճակագրական տեղեկութիւնս ըստ սահմանեալ ձևոյ, նաև զհանգամանս պաշտօնավարութեան ուսուցչաց և վարժուհեաց (օրինակ թ. 4 և 5):

19. Ռոճիկ Համօրէն պաշտօնէից սահմանի ի Հոգաբարձուաց ըստ հանգամանաց տեղեացն և անձանց՝ հայելով ի զրամական կարողութիւն Ուսումնարանին:

20. Հոգաբարձութիւն Ուսումնարանին փոյթ ունի, զի ըստ չափու կարողութեան յՈւսումնարանի գտանիցին գրադարան և գանազան ուսումնական և դասական պիտոյք:

21. Հոգաբարձութիւնն ստանալ յԱռաջնորդէ գերկուս ժապաւինեալ մատենաս, յորոց ի միում ցուցակագրին ամենայն կահք և կարասիք Ուսումնարանին, ևս և գրեան և այլ ուսումնական պիտոյք, իսկ յերկրորդում նշանակին մուտք և ծախք Ուսումնարանին (օրինակ թ. 2 և 3):

22. Տեսուչք, ուսուցիչք և վարժուհիք ընտրին ի Հոգաբարձութենէ և հաստատին յԱռաջնորդաց:

23. Ի պաշտօն ուսուցչութեան հրաւիրին անձինք, որք յաջողութեամբ աւարտեալ իցեն զընթացս ուսման ի Թեմական Դպրոց Հայոց և յարքունի միջնակարգ ուսումնարանս, իսկ վարժուհիք ընտրին յայնպիսեաց, որք վկայեալ իցեն բարի վարուք և մանկավարժական հմտութեամբ իւրեանց:

Ծանօթութիւն: Եթէ Առաջնորդք հարկ համարիցին կարգել յուսուցչութիւն զանձինս, որ թէ և չունին զպա-

հանջեալն վկայագիր, բայց յայտնի են բազմամեայ փորձառութեամբ իւրեանց յասպարիզի մանկավարժութեան, պարտին յիւրաքանչիւրում նուագի առանձինն թույլտուութիւն հայցել վասն այնպիսեացն ի Վեհափառ Կաթողիկոսէն:

24. Կառավարութիւն միոյ միոյ ուսումնարանի ըստ ուսումնական մասին յանձնեալ լինի ի Հոգաբարձութենէ Տեսչի կամ աւագ ուսուցչի, որք և պատասխանատու են վասն կանոնաւոր և արդիւնաւէտ դասաւանդութեան, վասն բարեկարգութեան ուսումնարանաց և առհասարակ վասն ճիշտ կատարման ամենայն պարտաւորութեանց, վերաբերելոց տեսչութեան ուսումնարանաց:

25. Տեսուչն կամ աւագ ուսուցիչն պահէ զցուցակ աշակերտաց կամ աշակերտութեաց (օրինակ թ. 6) և հսկէ, զի ուսուցիչք և վարժուհիք ճշտիւ և անթերի կատարեսցեն զպաշտօնս իւրեանց:

26. Տեսուչն կամ աւագ ուսուցիչն պարտի առաջի առնել Հոգաբարձութեան զկիսամեայ համառօտ տեղեկագիր ի Յունվար ամսեան և զտարեկան մանրամասն տեղեկագիր ի Յունիս ամսեան:

27. Ամենայն ուսուցիչ և վարժուհի պարտի նշանակել ի մատենի զանուանս ի բացակայ աշակերտաց և աշակերտութեաց, ևս և զառարկայս ուսման իւրաքանչիւր աւուր (օրինակ թ. 7):

28. Տեսչին կամ աւագ ուսուցչին պարտք են ի կիւրակէս և ի տօնական աւուրս խմբովին տանել զաշակերտս և զաշակերտուհիս ի ժամ Ս. Պատարագի յեկեղեցի, նախապէս բացատրելով նոցա զխորհուրդ տօնին:

Ծանօթութիւն: Ուսուցիչք և վարժուհիք միշտ պարտին ընդ մանկուոյն գնալ յեկեղեցի:

29. Թիւ աշակերտաց կամ աշակերտութեաց յիւրաքանչիւրում բաժանման չպարտի լինել աւելի քան զվարժուսուն, իսկ եթէ ըստ պիտոյից տեղւոյն հարկ լիցի միաւորել ի միում սենեկի գերկուս կամ նաև գերիս բաժանմունս, յայն դէպս իսկ թիւ աշակերտաց կամ աշակերտութեաց ոչ կարէ առաւելուլ քան զվերոյգրեալ թիւս:

30. Ի պահանջել հարկին մարթ է բանալ առ միում միում բաժանման մէն մի զուգընթաց բաժանմունս հանգերձ առանձինն ուսուցչօք կամ վարժուհեօք:

31. Յառաջին բաժանումն առաջնոյ դասարանի եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանաց ընկալեալ լինին մանկունք, որոց հասակ չիցէ պակաս քան զութ ամ և ոչ աւելի քան զտասն և ըստ այսմ համեմատութեան ի յաջորդ բաժանմունս:

32. Յանկացողք մտանել յուսումնարան մատուցանեն ընդ խնդրագրոց զվկայական ծննդեան:

33. Ժամանակ ընդունելութեան աշակերտաց և աշակերտութեաց է երկիցս ի տարւոյ, այսինքն ի սկիզբն տարեկան ուսմանց և ի Յունվարի:

Ծանօթութիւն: Աշակերտք կամ աշակերտուհիք, որք մտանիցեն ի Յունվար ամսեանն, պարտին պատրաստ լի-

նել տալ քննութիւն ընթացից առաջին կիսամեկի:

34. Աշակերտք և աշակերտութիւնք ընդ ուսուցչաց և վարժուհեաց իւրեանց հաղորդին ս. խորհրդոյ երկիցս ի տարւոյ յաւուրս Ս. Ծննդեան և Յարութեան Տեառն:

35. Իւրաքանչիւր աշակերտ կամ աշակերտութիւն քանի վկայեալ չքաւորաց հատուցանէ զնշանակեալ ի Հոգաբարձութենէ գումար ինչ յաղագս ուսման և դաստիարակութեան:

36. Առարկայք ուսման Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանացն սահմանին առանձին ծրագրաւ:

37. Գասաւանդութիւն առարկայից լինի Հայ լեզուաւ, բացի Ռուսաց լեզուէ, Ռուսաց պատմութենէ և յաշխարհագրութենէ Ռուսաստանի, որք աւանդին Ռուս լեզուաւ:

38. Յաւարտ ընթացից ուսման աշակերտաց և աշակերտութեանց լինի հարցաքննութիւն առաջի Հոգաբարձուաց և ծնողաց աշակերտելոցն:

39. Մանկունք, որք յառաջագէտ երեւոյցին ի հարցաքննութիւնս, տեղափոխեցին ի յաջորդ բաժանմունս և աւարտողքն ընդունին զվկայական ուսման:

40. Աշակերտք և աշակերտութիւնք, որք ոչ յառաջագէտեցեն, կարեն մնալ ամ մի ևս ի նմին բաժանման:

41. Յաւարտ հարցաքննութեան կազմի արձանագրութիւն ստորագրութեամբ Հոգաբարձուաց, ուսուցչաց և վարժուհեաց, յորում նշանակին արդիւնք հարցաքննութեան և անուանք աշակերտաց և աշակերտութեան, որք արժանաւոր իցեն փոխադրութեան կամ վկայագրոյ. ևս և անուանք աշակերտաց և աշակերտութեան մնացելոց ի նոյն բաժանմունս, կամ իսպառ արձակելոց յուսումնարանէն, և արձանագրութիւնն այն առաքի հաստատութիւն Առաջնորդի ի ձեռն յաջորդաց կամ գործակալ քահանայից, որ վաւերացուցեալ զայն՝ յետո դարձուցանէ ի գործադրութիւն և ի պահապանութիւն յուսումնարանին:

42. Տեսուչն կամ աւագ ուսուցիչն պատրաստէ վկայագիրս ստորագրութեամբ Հոգաբարձուաց և իւր ինքեան և անցուցեալ զայնս յառանձին մատեան Ուսումնարանին, տայ ծնողաց մանկուոյն կամ խնամակալաց նոցա, ընդունելով ի նոցանէ ստորագրութիւն ի մատենին:

43. Ժամանակ ամարային արձակուրդի որոշի ի քաղաքս ի 15-էն Յունիսի ց25 Օգոստոսի, իսկ ի գիւղօրայս սահմանի ըստ տեղական հանգամանաց, այն է՝ ի ժամանակի հնձոց, այգեկթից և այլն, ըստ որոշման Հոգաբարձութեան, զոր միանգամ ընդ միշտ հաստատէ Առաջնորդն, իսկ ուր գոյ Յաջորդ՝ Յաջորդն:

44. Աշակերտք և աշակերտութիւնք Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանաց արձակին յաւուրս կիւրակէից և տօնից, նշանակելոց յառանձին ցուցակի:

«Արարատի» վերջին համարում տպագրուած է հետեւեալ ծանուցումը.

«Մայր Աթոռոյս ձեմարանում վարչութիւնը ծանուցանում է ի գիտութիւն հասարակաց իւր հետեւեալ տնօրէնութիւնները.

Ա. Այս տարի ձեմարանում աշակերտաց սահմանեալ թիւը լրացած լինելով նոր աշակերտաց ընդունելութիւն չի լինել բնաւ:

Բ. ձեմարանը այսուհետեւ երթեւել աշակերտ ունենալու չէ բնաւ:

Գ. Արձակուրդի պատճառով հայրենիք զնացած այն աշակերտները, որոնց առաջնորդների, կոնսիստորենների, փոխաւորդների, հոգևոր կառավարութեանց և գործակալների միջոցաւ յայտնուած է իրանց ձեմարանի աշակերտութիւնից արձակուած լինելը, չը պէտք է վերադառնան ձեմարան:

Դ. Այսուհետեւ ընդունելիք աշակերտները եթէ արտասահմանից են կամ Ռուսաստանից 75 րուբլի, իսկ եթէ Կովկասեցի՝ 50 րուբլի պէտք է կանխավճար դրամ դնեն Մայր Աթոռոյս գանձարանը, որպէս զի այդ դրամից հանուի նոցա հասուցած արտակարգ վնասը թէ հանդերձեղինաց և թէ այլ առարկայից վերաբերութեամբ, և այդ դրամով հոգացուի նոցա վերադարձն ի հայրենիս»:

Մասկուայից մեզ հաղորդում են, որ այս տարի Լազարեան ձեմարանում աւարտեցին ուսման ընթացքը 10 երիտասարդ, որոնցից 5 հոգի հայ են և 5 հոգի ռուս: Սոցանից 9 հոգի մտադիր են շարունակել ուսումը համալսարանում ու մէկը՝ Լիցէօնում Լազարեան ձեմարանի արևելեան լեզուաց:

ՖԵԼԻԵՏՕՆ

ԽԱՋ-ՓՈԻՇ

(Մի ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԹՇՈՒԱԹՆԵՐԻ ԿԵԱՆՔԻՅ):

Ա.

Յուրտ է:

Այս առաւօտ արեգակը, դողդողալով, երկնոտ կերպով, դուրս հայեց հորիզոնից և կրկին անչայտացաւ: Նրա գուհնաթափ դէմքը այնքան շփոթուած էր, այնքան ողորմելի էր, որ մաքը խղճում էր նրա վրայ հայեցելու:

Նա էլ մըտում էր:

Նրկինքը մառախլապատ է: Զիւն չը կայ: Բայց օդի մէջ սառցային փոշին, արծաթեայ թեփուկների նման, լողում է, շողշողում է մելիօնաւոր մանր աստղիկներով: Այդ աստղիկները, ինչպէս բերեղի սուր փշրանք, կտրատում են, այրում են մարդու աչքը, երեսը, ձեռքերը և մարմնի բոլոր բաց տեղերը: Անկարելի է շունչ առնել: Շունչը սառչում է շրթունքների վրայ: Անկարելի է աչք բացանել: Թերթերունքները սառած, ամուր կպած են միմեանց հետ: Փչում է դառնաշունչ քամին և ամեն ինչ քարոցնում է:

Անցիւղելի ժամանակներից Թէհրանը մի այգալիսի ցուրտ առաւօտ չէր տեսել:

Փողոցներում գետնը երկաթի նման սառել, ամրացել և ճաքճքեւել էր: Սառել էր և ջուրը, որ անցնում էր ստոր-

երկրեայ խողովակներով: Սառել էին և լճակները, որ շինուած էին սառցատների մօտ: Սառել էին և ծառերը իրանց եղեմապատ ճիւղերով:—Ամբողջ քաղաքը ներկայացնում էր մի անշարժ, սառցային դանդաղութ:

Ձը նայելով, որ օրեց բառական անցել էր, բայց փողոցներում դեռ ոչ ոք չէր երևում: Բոլոր դռները փակ էին: Ձեն երևում և թռչունները: Միայն սովառանջ ագռաւը, չը կարողանալով երկար համբերել, դուրս նետուեցաւ իւր պատուարանից, քնաց մի որ և է ճարակ որոնելու: Նա անցաւ եղեմով արծաթաջրած կտուրների վրայով, նայեց լուսամուտների սառցային նկարներին, անցաւ ամալի փողոցներով, նայեց իւր ծանոթ աղբանոցներին և, մի տեղ մի ինչ—որ անորոշ կոչտ տեսնելով, ուրախութեանց մի քանի պտույտներ գործեց օդի մէջ, և ապա վերելից սլացաւ կոչտի վրայ: Սկսեց շտապով կոչաւհարել և մագիւղներով քրճրճել: Բայց կոչտը քարի նման սառել, կպել էր փողոցի յատակին: Երեկ, երբ այտեղից անցաւ ջրիների քարաւանը, դեռ փափուկ ու թարմ էր այդ կոչտը: Բայց այսօր սոված թռչունը նրա ամբողջական միջից մի գարու հատիկ անգամ դուրս-փորել չը կարողացաւ: Նա տհաճութեամբ թողեց կոչտը և կրկին նետուեցաւ սառցային տարածութեան մէջ:

Մի և նոյն նպատակով իւր պատուարանից այս առաւօտ դուրս էր եկել մի այլ սովառանջ արարած: Բայց դա աւելի բախտաւոր գտնուեցաւ, քան թէ ագռաւը:

Կատարի փողոցով միայնակ գնում էր նա: Մերթ փութեամբ հր քայլերը և վաղ էր տալիս, մերթ կանգ էր առնում, մտածում էր, և ապա շարունակում էր գնալ՝ դտնդաղ, անհաւասար քայլերով: Կարծես, բնաւ ցուրտ չէր զգում, թէ և բոլորովին մերկ էր: Նրա հագուստը բաղկացած էր երկու կտորից միայն: Իրանք երկու կտուրեայ զենջակներ (Փութայ) էին, որոնցից մէկը կապել էր մէջքին, սքողում էր նրա մերկութիւնը և իջնում էր մինչև ծնկները, իսկ միւսը անփոյթ կերպով ձգած ունէր ձախ ուսի վրայ, ծածկում էր կուրծքի և թիկունքի մի մասը: Մարմնի մնացած մասները մնացել էին բաց: Բաց էր գլուխը, որ պատած էր թաղիքի նման թանձրացած մաղերով, բաց էին և բոքիկ ոտները, ճաքճքբած կրունկներով: Վաղորդան տաժան ցուրտը, կարծես, վախենում էր շօշափել այդ թռչուն մերկութիւնը, որ ներկայացնում էր մի մաշկ, անձուռնի այլանդակութիւն: Մտածած գէմբը, մոխրապատ մարմինը, մըշտական կեղտի հաստ խաւը, աւելի սարսափելի էին դարձնում այդ տարրինակ այլանդակութիւնը:

Շրջակայքի ամբողջ դատարկութեան մէջ տիրում էր սպանիչ, անապատական տխրութիւն: Բայց նա ուրախ էր: Պնում էր սուղելով և երբեմն խուլ կերպով եղանակում էր երգի նման մի բան: Նրա ձայնը, փողոցների խորին ամալութեան մէջ, լսվում էր որպէս ծալրայեղ թշուառութեան մի դառն մըմունք, որ դուրս էր հնչում խորտակուած, վաստակաբեկ կուրծքից . . .

Այդ մարդը յետագային էր:

Մարդիկ նրա մերկութիւնը ծաղրելու համար՝ «խաղ-փուշ»¹⁾ կոչեցին: Բայց նա մարդկանց պճնաւորութիւնը

¹⁾ «Խաղ-փուշ» սլոգաններն նշանակում է խաղ՝ այսինքն սամյրենի՝ հագնող կամ կրող: Այդ գեղեցիկ, թանկագին մորթին հագնում են սարսից աղետալանները կամ շատ հարուստները միայն: Իսկ աղքատները մի յայտնի հասարակութիւն, որ ոչինչ հաղուստ չունեն, բացի ցնցոտիներից, «խաղ-փուշ» (սամյրաղբոս) կոչելը՝ մի դառն ծաղր է դէպի նրանց վերին աստիճանի թշուառութիւնը: «Խաղ-փուշ»-ները իրանք ևս, մի առանձին սարժանքով, այդ անունով են կոչում իրանց մերկանդամ հասարակութիւնը:

ծաղրելու համար՝ շրջում էր բոլորովին մերկ մարմնով:

Նա անցաւ բաղարի ընդարձակ հրապարակը և մտաւ ծածկուած շուկաներից մէկի մէջ: Կրպակները դեռ բացուած չէին: Դիշերապաշ հասանները, մուշտակները գլխների վրայ ծածկած, դեռ կուչէին եկած խանութների թումբերի վրայ և, կռացած, իրանց սառած ձեռքերը բռնել էին շիկացրած մանդալի վրայ: Բայց կրակն անգամ սառել էր, ջերմութիւն չէր ազդում:

Մտնելով շուկան, նա աւելի առաջ չը գնաց: Մուտքի մօտ, վաղ-առաւօտեան, արդէն իւր կրպակը բաց էր արել նրա ցանկալին: Այսինքն մերկ գետնի վրայ նստած էր մի կեղտոտ մարդ և իւր մօտ դրած ունէր մի խնցեղէն աման, որի բերանը ծածկած էր աւելի կեղտոտ կտուր կտորով: Ձերմ գոլորշին բարձրանում էր ամանի բերանից և լցնում էր օդը ախորժիկի հոտով:

«Շաքարից աւելի քաղցր է

«Մեղրից աւելի համով,

«Շտապեցէք, աղքատներ,

«Պրծնելու վրայ է՝...»

Այսպէս գովաբանում էր նա իւր վաճառքի յատկութիւնները և բարձր ձայնով գնողներ էր հրաւիրում:

Մեր մոլաշրջիկը մօտեցաւ նրան, հպարտ կերպով աւելով.

—«Խաղ-փուշ» բաժինը հանեցէք . . .

Ծախողը տակից երկստ կերպով նայեց նրա վրայ, չտոյ գողգոջուն ձեռքը տարաւ դէպի ամանի բերանը, վերբարձրացրեց նրա վրայ ձգած կտուր, և դուրս բերեց նրա միջից մի քանի մուգ-վարդագոյն գնդակներ, մեծ և փոքր դերքով: Իրանք ուրիշ ոչինչ չէին, եթէ ոչ խորոված ճակնդեղի կոշտեր, որ աղքատների առաւօտեան ամենասիրելի տաք կերակուրն է, մանաւանդ ձմեռային օրերում:

«Խաղ-փուշ» ցած բերեց ուսի վրայ ձգած զենջակը, ստացած նուէրը փաթաթեց նրա մէջ և, առանց շնորհակալութիւն յայտնելու, շտապով հեռացաւ:

Ճանապարհին հանդիպեց նրան մի այլ «խաղ-փուշ»: Այդ երկրորդը աւելի ծեր էր քան առաջինը և աւելի լաւ էր հագնուած քան առաջինը: Կտուրեայ երկար շապիկի վրայ, որ նրա միակ ներքին հագուստն էր և մէջքից պնդած էր թոկով, ձգած ունէր նա նոյնպէս երկար վերարկու, որ իջնում էր ծնկներից բաւական ցած: Սթէ հարկաւոր լինէր աշխարհի բոլոր հնոտիների նմուշներն ունենալ, անտարաւ կոչտ, կարելի էր գտնել այդ վերարկուի թանձր բաղադրութեան մէջ: Դա ցնցոտիների մի հարուստ հաւաքածու էր, որ նրա ուսերի վրայ վերարկուի պաշտօն էր կոտարում: Նւ այդ բաղմամասնեայ հաւաքածուն կազմուել էր տարիների, շատ տարիների ընթացքում: Նրա գերձակը եղել էր ինքը ժամանակը: Բախտի բերմունքների համեմատ, երբ պատահել էր նրա կողմին փողոցներում և աղբանոցներում մի շորի կամ փալասի պատառ գտնել, նա խնամքով վեր էր առել և կարկատել էր իւր վերարկուի վրայ: Այնտեղ ամեն տեսակ կտոր կար: Նիւթերի և գործուածների մէջ խտրութիւն չէր տրուած: Այնտեղ կպցրած կային և՛ հին գուլբաների, և՛ հին գլխարկների կտորտանքներ. այնտեղ կպցրած կային և՛ կոշիկների երեսներ, իսկ նրանց կարգում՝ մի գեղեցիկ կտոր քիշմիրեան ընտիր շալից: Բաւական էր մի թել քաշել, և ահա ցնցոտիների մի ամբողջ շարք փուլ կը գար և, քայքայուելով ու լուծուելով, կը թափուէր ցած: Այդ մարդը իւր վերարկուով, կարծես, յանդիմանում էր հասարակութեանը: Նա միանգամից կրում էր իւր վրայ այն բոլորը, ինչ որ մարդիկ առանձին մասներով էին հագնում:

Նշանաւոր էին նրա հողաթափները, որ կրում էր մերկ ոտներով: Նրանց զբաղւածութիւնը շատ չէր տարբերուում վերարկուի վնձակից: Զանազանութիւնը նրանումն էր միայն, որ հողաթափների կազմաւածքի մէջ մտել էր մեծ քանակութեամբ երկաթ, որից, զժբախտաբար, դուրի էր վերաբերում: Իւր կեանքում, այդ թշուառականը, փողոցներում կամ ճանապարհների վրայ, որքան մեծի կտորներ էր գտել, բոլորը գտնել էր իւր հողաթափների տակին: Վերջին ժամանակներում նրան չաջողութեամբ գտնել մի հատ էջի նալ (պայտ) — այն էս գտնեց տաղջիկների շարքում: Բայց դեռ էս երկիւղ ունէր՝ արդեօք այդ զրոհաւորումը հողաթափները կը տանէ՞ր նրան մինչև իւր կեանքի վերջը: Կարելի էր ամենայն փոտահաւթեամբ երաշխաւոր լինել, որ կը տանէին: Որովհետեւ, ինչ չափով որ մաշվում էին, նրա հնգապատիկ և տասնապատիկ չափով միշտ նոր նիւթեր էին աւելանում նրանց վրայ: Սոսկալի էր նրանց ծանրութիւնը: Բայց ծերունու օտները այն ատիճառն ուղիւստ էին, որ նա ոչ բազում զգուշութեամբ քարշ էր տալիս նրանց իւր հետ, — իւր ամբողջ կեանքում նա քարշ էր տալիս այդ հողաթափները, որպէս մի ծանր տաժանախան պատիւ: . .

Նրա երկու «խաղ-փուշ»-ները հանգիւյցեցին միմեանց, առաջինը ողորմեց, հարցնելով.

— Խաղաղութիւն քեզ, Ահմադ հայրիկ, թիւ կայ, որ այդպէս վաղ դուրս ես եկել:

— Զնւրտ է, այս առաւօտ շատ ցնւրտ է, — տրտնջալով պատասխանեց ծերունին:

— Կարողացա՞ր մի բան գտնել:

— Ոչինչ բան . . . Ինչպէս աշխարհը պահել և սառնուց է դարձել, այնպէս սառել է և մարդկանց սրտերը. . .

Նրեատասարդ «խաղ-փուշ»-ը բացարեց իւր դէնջակը և մի քանի րոպէ առաջ ստացած ճակնդեղի պատառները եղբայրաբար բաժանեց ծերունու հետ, ասելով.

— Ծնր, այսօր այդ քիչ բաւական կը լինի, իսկ հգուց, — Աստուած ողորմած է:

Նա ընդունեց և օրհնելով, բաժանուեցաւ:

Բ.

Մէջիդից լետոյ բաղանիքը մահմեդական աշխարհի այն կարեւոր հիմնարկութիւններից մէկն է, որ լցուցանում է բարեպաշտ մուսուլմանի թէ հոգեւոր և թէ մարմնաւոր պէտքերը: Այստեղ են կատարվում լուսացման ծէսերը, այստեղ են ներկվում կրօնասէր հաջնիների նուիրական մօրութիւնը և ձեռքերի ու ստների եղունգները սրբաւար խնայով:

Որպէս մէջիդը իւր հովանաւորութեան ներքոյ պատուարում է աղքատներին և անտուն, անտեղ նժուհիներին մի բազմութիւն, — նոյն բարեբարութիւնը կատարում է և բազանիքը:

Ներկայացնենք թէ հրանի բազմութիւն բազանիքներից մէկը:

Մեզ համար հետաքրքիր է այն մասը, որտեղից տաքացնում են բազանիքը: Դա ետեւի կողմի մեծ բակն է, ուր ամբարտաւ են բոլոր վառելի նիւթերը: Փայտի պակասութեան պատճառով, վառում են ըստ մեծի մասին մանրած չարդ և անասունների աղբ: Դանտէի և այլ դասական բանաստեղծների նկարագրած դժոխքը շատ փոքր նմանութիւն ունի պարսից բազանիքի այն ստորերկրեայ հրամբարի հետ, որ, շատ չափահանիչ անուշով, կոչվում է «Ջհաննամ», որ նշանակում է գեհեն կամ դժոխք: Մի միջին մուտք,

ծուխից և մուխից սեպած պատերով, տանում է դէպի այդ դժոխքը: Այստեղ անշիջանիւղի կերպով վառվում է կրակը և իւր ջերմութիւնը տարածում է դէպի բարձր, ընդարձակ կամարները, որոնց վրայ դրած են ջրով լի ահաղին կաթսաներ, որոնք բոլորակ աւազանների ձև ունեն: Դժոխքից կաթսաների մրտած տակերն են միայն երևում, իսկ նրանց լայն բերանները բացվում են վերեւ չարկում, որտեղ բուն բազանիքն է, այսինքն՝ լուսացման տեղը:

Այդ դժոխքը նույնպէս ունի իւր դատապարտեալները, այդ դժոխքում ևս տանջվում են մարդիկ, եթէ ոչ կրակի բոցերի մէջ, բայց, նրա փոխարէն, կրակից առաջացած մուխերի կոշտերի մէջ:

Մշտավառ կրակի մոխիրը, բուրների նման դիզուած, բաւական ընդարձակ տեղ է բռնում, որ կոչվում է «բուռ»¹⁾: Այդ մոխիրի ամբարանոցում թաւալվում է թշուառների մի ստուար բազմութիւն: Այստեղ, տաք մոխիրի կոշտերի միջից երևում են զանազան գլուխներ՝ մեծ և փոքր, տղաների և աղջիկների, արանց և կանանց: Նայելով այդ ողորմելիների մրտած երեսներին, այնպէս է թուում, որ քրէական պատժապաշտներ լինէին, կենդանի թաղուած գետնի մէջ²⁾:

Ո՞վքեր են դրանք: —

Դրանք քաղաքի այն անտերունչ, կրկնակի երեսներն են, որոնց հայրն ու մայրը չաչանի չէ, որոնք ցերեկով թաւառում են փողոցներում, մուրացկանութիւն են տնում, իսկ գիշերը պառկելու տեղ չունեն: Դրանք քաղաքի այն անգործ այր և կանայք են, որ կամ աշխատութեան անընդունակ են, կամ աշխատութիւն չեն գտնում, և ապրում են միայն ողորմութիւնով: Կեանքի այդ դժբախտ դասին ներքո տարուայ տաք եղանակներում աւելի երջանիկ են: Բայց օգի մէջ, երկինքի պարզ կամարի տակ, նրանց համար ամենաուրեք տեղ և օթեան կայ: Որտեղ միմեան է, այնտեղ էլ պառկում են, թէ փողոց լինէր դա և թէ քաղաքից դուրս մի անբնակ անապատ: Իսկ ձմեռը: Ո՞րտեղ պատուարովն ձմեռուայ ցրտից և սառնամանիքից: — Այդ ժամանակ նրանց միակ ապաստանարանը լինում է բազանիքների «դժոխքը»: Տաք մոխիրը նրանց համար փափուկ անկողին է դառնում. մերկ մարմնով թաղվում են նրա մէջ, և այնպէս պառկում են:

Ո՞րքան այդպիսի թշուառներ կան Պարսկաստանի մայրաքաղաքում, որոնք գիշերը իրանց գլուխը դնելու տեղ չունեն:

Զայտուեցաւ երեստասարդ «խաղ-փուշ»-ը, որին առաւօտեան տեսանք: Նրան կոչում էին Զաֆար: «Խաղ-փուշ»-ների հասարակութեան մէջ բաւական հեղինակութիւն էր վայելում Զաֆարը: Թէ թիւով էր ստացել այդ հեղինակութիւնը, — դժուար է բացատրել, գուցէ նրանով, որ, մենչդեռ ուրիշ «խաղ-փուշ»-ները, իրանց ցնցոտիների մէջ փաթած, թաւած, դարձեալ տրտնջում էին ցրտից, բայց նա իւր միակ ղեկավարով ամենեւին բոլոր չէր չաչանում:

Զաֆարը ունէր իւր և՛ այլ բարձր արժանաւորութիւնները:

¹⁾ Այդ բառը որ նշանակում է մոխիրի ամբար, աղճատմամբ գործ է ածվում, արտասանուելով «թուռ»:

²⁾ Պարսկաստանում զանազան սոսկալի պատիժների թուում սովորական է և այն պատիժը, որ մարդկանց կենդանի թաղում են: Դատապարտեալի հասակի չափով փորում են խորեր և նրան ուղղակի գիւրքով կանգնեցնում են խորի մէջ, իսկ շուրջը լցնում են կրով, գլուխը միայն բաց թողնելով:

Նա վեհաժողովում անցավ մոխրանոցը, աչք ամեց թը-
շուառները վրայ և մոտեցավ մի միջին խորշին, որ նեղ ու
երկար սենեակի նմանությամբ ունէր: «Դժոխքը» իւր չորեք-
կողմում ունէր շատ այսպիսի խորշեր, որոնք տաքանում
էին պատերից, և ամպամած օրերում ծառայում էին բազա-
նիքի սպիտակեղէնները չորացնելու համար: Այդ մէկի մի
կողմի պատը վաղուց քանդուել էր, այդ պատճառով մնա-
ցել էր առանց քործածութեան: Ջափարը բնակվում
էր այդ աւերակի մէջ: Բաղանիքստի հետ նրա մօտ յարա-
բերութիւնը՝ այդ առանձնաշնորհութեան պատճառը եղաւ:
Նա շինեց, սարքեց իւր բնակարանը, պատի քանդուած տե-
ղում քարեր, աղիւսներ քարակերտ, և հարկէ, առանց ձեւի, և
քամին ու ցուրտը անարգել կերպով փչում էին ճեղքերից:
Տարակոյտ չը կայ, որ Ջափարը իւր անձի համար այդքան հոգ-
չէր տանի, բայց նա ունէր մի այլ պատճառ, որ հարկադրեց
նրան այդ միջին գերեզմանը խնդրել բաղանիքստից:

Նրա խնամակալութեան ներքոյ գտնվում էր մի երե-
խայ, որին նուրբէլ էր նա իւր բոլոր սէրը, իւր հոգու բոլոր
զգացմունքները: Նրեխան քնած էր, երբ նա ներս մտաւ, այդ
պատճառով ոչ չէի քայլերով մօտեցաւ, որ չը զարթոցնէ նրան,
և կամաց նստեց նրա մօտ: Մանուկի ներկայութիւնը այդ կոշտ,
կոպիտ մարդուն քնքշութեան էր ընտելացրել: Նրկար մի
առանձին զթութեամբ նայում էր նրա վրայ: Նրեխան մին-
չև վիզը թաղուած էր յարգեալ անկողնի մէջ, իսկ գլուխը
զրած էր քրքրուած փոխաթիւ փաթիլի վրայ, որ բարձի տեղ
էր ծառայում: Մի հոգատար մօր ձեռքով՝ ամենայն խնամ-
քով պատրաստուած անկողին՝ իւր բոլոր փափկութեամբ
չէր կարող այնպիսի քաղցր քուն պարգևել իւր մանուկին,
որպէս քնած էր այդ փոքրիկ երեխան իւր յարգեալ մահճի
մէջ: Նրեքմն նրա սիրուն դէմքը ժպտում էր, երբեմն նրա
լիաշուրթ բերանը թոթովում էր անհասկանալի բառեր:
Նրեքմն էր, որ երազներն մէջ է: Մրախառն ֆոնին, որով
լցուած էր «Դժոխքի» ամբողջ մթնոլորտը, դրել էր այդ ե-
րեխայի գեղեցիկ երեսի վրայ իւր մոլգ-սևագոյն խաւը, ու-
րով նրա դէմքը աւելի թուխ գոյն էր ստացել: Նա քրտնած
էր, և քրտնեքը ողորում էր սև փոշին, և սև կաթիլներով
թափվում էր նրա բարձի վրայ: Ջափարը ձեռքը տարաւ,
որեւց երեխայի ճակատից քրտնեքը: Բայց, չը նայելով նրա
բոլոր զգուշութեանը, խարտոցի նման կոշտ ձեռքը մի այն-
պիսի զգալի շփում գործեց, որ երեխան զարթոցնէ: Նա
քնած թափախ աչքերը բացարեց և, տեսնելով իւր խնամա-
կալին իւր մօտ, սուր ձայնով հարցրեց.

— Աքաղաղը . . . ի՞նչ եղաւ աքաղաղը . . . ուր գնաց,
հայրիկ . . .

— Փախաւ, դաւախ, — պատասխանեց Ջափարը, նրան
հանգստացնելով: — Այս րոպէիս կը բռնեմ:

— Ի՞նչ բռնեմ . . . շուտ բռնեմ . . .

Ջափարը, փոխանակ աքաղաղի ետևից գնալու, որին
երեխան երազումն էր տեսել, բացարեց նրա առջև իւր
զենքակը: Նրեխան, տեսնելով ճակնդեղի կարմիր կոշտերը,
մոռացաւ աքաղաղին, սկսեց անյագաբար ուտել: Մի քանի
րոպէ ուտում էր նա և ձայն չէր հանում: Նրբ փոքր ինչ
կշտացաւ, ասաց.

— Ի՞նչ լաւն է . . .

Նրեք տարի առաջ Ջափարը գտաւ այդ երեխային
խանձարուրի մէջ, մէջիդի դռան մօտ դրած ¹⁾ և որդեգրեց

¹⁾ Պարսիկները սովորութիւն ունեն անհարգատ մանուկներին
ձգել մէջիդիների դռան մօտ, որտեղից բարեխիտ մարդիկ վեր են առ-
նում նրանց և սնուցանում են:

նրան: Այդ երեք տարուայ ընթացքում այդ երեխան նրա
բոլոր հոգածութեան առարկան էր դարձել:

Ի Ա Ֆ Ֆ Ի

(Կը շարունակուի):

ՋԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ահա երկուսը: Միշտ դուրս եկն ամերիկացի կանանց,
թէ նոցա բնութագրութեան մէջ անգղիացի կնոջ արժանաւո-
րութիւնը և աղնութիւնը միանում են ֆրանսիացի կնոջ
բոլորութեան հետ: Ամերիկացի կնոյ, իսկապէս, վառվռուն
ազգասիրութիւն և կատաղի կուսակցական է. նա ջերմեռան-
դութեամբ մասնակցել է Հարաւային և Հիւսիսային Ամերի-
կայի պատերազմում: Յայտնի է իբրև փաստ, որ երկու կող-
մերի ևս զօրաց շարքերում եղել են շատ օրերգներ և տի-
կիներ, որոնք ծախեալ հազարաւոր պատերազմում էին
իբրև կամաւորներ: Այն ժամանակից անցել է 25 տարի:
Մինչև անգամ վեհաժողովը շատ անգամ զբաղուել է այդ
ամաղանկաւ—Հայրենասէրներով, և ահա մինչև անգամ մօ-
տերումս Բարձրագոյն Պալատի զինուորական բաժնում տեղի
է ունեցել մի նշանաւոր դէպք: Միջազգային պատերազմը
բոլորութեամբ ժամանակ, Ֆլինթայում (Միչիգանի շտատում)
ապրում էր մի գեղեցիկ և շատ երիտասարդ օրերգ, Սառա
Էդմոնդ անունով, որը Ֆրանկլին Տոմպսոն անուն ներքոյ,
մտնում է Միչիգանի երկրորդ հետեւի զօրախմբի կամաւոր-
ներէ շարքը: Այդ զօրախմբի հետ նա անյապաղ ուղևորվում
է դէպի պատերազմի դաշտը, կռւում է զօրագնդի շարքե-
րում Բուլ-Ռունի մօտ, Ֆրեդերիկս բերդում, յետոյ նոյն զօ-
րագնդի հետ ուղևորվում է դէպի արեւմուտ, Վենտուրայի
կողմերը: Այդտեղ նորան հանդիպում է օրամէջ տեղի Վա-
լենտայով, որ հիւանդութեան ժամանակ կարող է յայտնի
լինել իւր սեռը, նա խնդրում է երկաթամանակեայ արձա-
կուրդ, բայց նորա խնդիրը մերժում են: Այն ժամանակ նա
զինուորութիւնը թողնում է և նորից հազնում է կանացի
հագուստը: 1867 թուականին նա ամուսնանում է մէկ հա-
ւարակ զինուորի հետ, բայց նորան տանջում էր այն միտքը,
թէ այնպիսի մի բաջ զինուոր, որպիսին էր Ֆրանկլին Տոմպ-
սոնը, զօրագնդային ցուցակներում պիտի նշանակուէր պաշ-
տօնաթուղ զինուոր: Այդ վիշտը օրից օր մեծանում է, նա
մանաւանդ, երբ նորան պատահում էր տեսնուել իւր նախ-
կին պաշտօնակիցներէ հետ: Վերջապէս, նա վճռում է այդ
զաղտնիքը յայտնել իւր ամուսնին, սերժանտ Սելին, որի
հետ նա այդ ժամանակ գտնվում էր Սիւտտ Նաւահանգու-
տում, Վանդալում, ուր ապրում էին նորա նախկին ընկերո-
ւից շատերը: Վերջինները հրաւիրում են նոցա. տիկին Սե-
լին հազնում է զինուորագետ. նախկին պաշտօնակիցները
ճանաչում են Ֆրանկլին Տոմպսոնին և վճռում են գործի
էութիւնը ներկայացնել վեհաժողովին: Ներկայումս նոցա
յաջագործը քննուում է Ձինուորական Կոմիտեում, որը
թեքուած է վեհաժողովի մօտ միջամտել չօգուտ տիկին
Սելին: Գործնական ամերիկացի կնոյ չէ մոռացել իւր խընդ-
րում լինել իրան հասանելի և ստացած թոշակի ու պարգևի
մասին, որոնք ներկայումս նորան նա մանաւանդ անհրա-
ժեշտ են, որ նա օրդիք ունի:

Խմբագիր—Հրատարակիչ ԱՐԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ:

Дозв. Ценз. Тифлисть, 19 Июля 1886 г.
Типография И. Мартыросянца, на Орб. ул., д. № 1/2.